

Én a' Tud. Gynek régen nem adtam már semmit, 's nem hidegségből az Intézet, vagy a' tiszteletünket 's hálánkat érdemlő Trattner eránt, hanem azért is, mert nagyon el vagyok foglalva dolgozásim, utazásim, pereim által; el is úntam azoknak a' mi embereinknek a praeceptoroskodásaikat, kik, semmi nevezetést nem adván még soha, másokat keféletnek. Az a' mit te mondál 1823. a' XI. vagy XII. füzetben a' Nyelvrontás ellen, olly bölcsén van mondva, hogy igazabban és bölcsebben senki nem szólhat: de volt e arra szükség, a' mit az én Kedves barátom Döbrentei monda, ki új nevet is ada a' Neologusoknak — Nyelv törő — és a' ki attól fél, hogy a' *hetvent* mi is *hatvan és tiznek* fogjuk mondani. Nem csak a Neologiai Ultráskodás vétek, és bolondság eggyzersmind, hanem az Orthologiai Ultráskodás is az; ezt kellene meggondolni azoknak a' mi Tanítóinknak, 's a' mit Kulcsár olly Képzeltetetlen bátorsággal mondogái, és olly Képzeltetetlen hangosan; az legalább igen rendes. 'S nem szégyenel-e az az Úr az új Új szellem' bohóságán nevetni? 'S Guzmics neki Nyelvtörő! De ezt elég volt említenem. Csudálom a dolgot, de nem csudálom, hogy ezt a mi embereink teszik. —

Köszönöm kérésem¹ teljesítését a' Gróf Teleki László' képe' megküldésében. Azt a szép munkát egészen összetördeiték mig kezemhez juta, úgy, hogy papirosa ezer meg ezer hajtékokat kapa. El kelle vetnem. Él szerencsésen, kedves barátom. — Széphalom Octób. 30 d. 1824. — életemnek már 60 dik¹ esztendejében.

Vízitől rongált papíron.

Közi: IVÁNYI BÉLA.

KOVÁCS FERENCZ IRODALMI HAGYATÉKA.

(Első közlemény.)

Kovács Ferencz irodalmi munkásságáról s annak kéziratban maradt emlékeiről több ízben volt már szó tudományos műveinkben — kéziratok munkáinak jegyzékét Szinyei is közli *Magyar Írók* cz. művében (VI: 1214. h.) — részletes és pontos ismertetés azonban eddig nem jelent meg róla. Ezt a mulasztást kívánom ezúttal helyreütni, bemutatván a Kovács-kéziratok jelenlegi tulajdonosának, Beöthy Zsoltnak, engedelméből Kovács Ferencz munkásságát a maga egészében. Eredeti dolgozatai közül az érdekesebbeket közlöm is.

Kovács Ferencz² (1746—1819) irodalmi munkásságát a XVIII. század hetvenes éveiben kezdte, s legtermékenyebb korszaka a következő évtized volt; 1788 után írói heve lassanként hűl, de egészen el nem pihen, s még életének utolsó évtizedében is dolgozott. Valamint

¹ Helyesen: 66-ik. Szerk.

² Nevét egyideig Kovácsnak írta. Később azonban állandóan Kovácsnak.

maga az ember nem mindennapi jelenség volt, akként irodalmi működése is érdekes. Kovács mérnöknek készült; hogy hivatásának minél tökéletesebben megfeleljen, éveket töltött külföldön s onnan elméleti és gyakorlati ismeretekkel gazdagon tért vissza hazájába. Úgy látszik, szaktudományának elsajátításán kívül tudatosan törekedett műveltségének gyarapítására is, mert megtanult németül meg francziául s megismerkedett e két nemzet irodalmával. A külföldi irodalmakkal való tüzetes foglalkozás az ő lelkében is felkeltette az írói vágyat, s mialatt Pápán mint mérnök foglalatzkodott, szorgalmasan irogatott, verset és prózát, eredetit és fordítást. Buzgalmára nézve még a XVIII. század végének lelkes írói között is első sorban áll: egész köteteket tesznek ki dolgozatai. Egyik legjellemzőbb típusa a kor irodalmi férfainak. Érdeklődése, munkakedve, kitartása sokkal nagyobb, mint tehetsége, de ezt ellentétben kortársaival, maga tudja legjobban s ezért a maga gyönyörűségére dolgozik. Írói törekvései nem erősödnek dicsvágygyá, munkái közül csak gyakorlati czélú fordításait bocsátja közre, azokat is nagyon válogatva, mindössze kettőt. Az egyik: *Emberséges ember egész tisztje*, vagy oly makszimák, melyek szerént az ember magát e világban böltsen, okosan, Isten s emberek előtt való kedvességgel hordozhatja. (Francziából.) Győr, 1775. 8-r. 94 l. A másik szintén fordítás francziából, Gautier után: *Az utak, és utszák építésének módja*, melyet írt G. ur. Pozsony és Kassa, 1778. 8-r. 28, 215 l. Szinnyei még egy harmadik nyomtatott munkájáról is tud: *A fejedelmek és hazának jó barátja* avagy a jó polgár, s ez szerinte Pozsonyban 1779-ben jelent meg. A műnek könyvtárainkban nem tudtam nyomára akadni, s nem is valószínű, hogy megjelent. A munkának ugyanis megvan a kézírata Kovács irodalmi hagyatékában, épúgy, mint az *Emberséges ember egész tisztjének* meg *A pulpitusnak*, s míg ezeknél megjegyzi, hogy nyomtatásban megjelentek, amannál nincs ilyen jelzés. És a mi még fontosabb: mint legtöbb munkájánál, itt is kiteszi Kovács a keletkezés évét, ez pedig 1786, tehát hét évvel későbbi időpont, mint az állítólagos megjelenésnek Szinnyeitől említett éve. Eredeti és fordított költői művei közül csak egyet nyomtatott ki, Boileau víg eposzának fordítását *A pulpitus* címmel, azt is több mint egy évtizeddel az előbbi után. (Győr, 1789. 8-r. 136 l.)

Ez a fordítás, az abban a korban sokat emlegetett komikus eposz magyar tolmácsolata, Kovács legbecsesebb irodalmi alkotása, egyébként azonban kéziratban maradt munkáinak terjedelme és irodalomtörténeti értéke meghaladja a kiadottakét. Öt kötetbe egybegyűjtött kézírataiból egy érdekes, tiszteletreméltó egyéniség képe tárul elénk. Képzett szakember, a ki hivatalos munkái elvégzése után fönmaradó szabad idejét — előbb Pápán volt mérnök, majd Dégen Festetich Antal jószágigazgatója — egészen az irodalomnak szenteli, olvas és irogat, főként fordít, nem a dicsőség hiú vágyától hajtva, hanem lelki szükségéből. Csak műkedvelő, de míg korának többi műkedvelője, nála nem egyszer kisebb tehetségű és műveltségű emberek, fölületes dolgozataikat sietnek a világ elé bocsátani, ő úgy érzi, hogy munkássága nem

érdeklí a közt s elrejtí a világ elől. Még azt a dráma-fordítását sem nyomatta ki (*Csalárd a szín*, Brandes német eredetijéből), melyet Kelemenék színtársulata 1793-ban színre vitt. Ez a tartózkodás és szerénység nem volt helyénvaló, de igen rokonszenvesse teszi a buzgó, szorgalmas író.

Az irodalom iránti érdeklődése hozta őt össze a kor mozgékonyabb írói egyéniségeivel; Kazinczy, Pétzeli, P. Horváth Ádám — maga is földmérő és író egy személyben — Csokonai tudomást szerezve írói hajlamáról és munkásságáról, megbecsülték igyekezeteit s levelezésbe bocsátkoztak vele. Kovács Ferencznek íróársaihoz írt levelei közül több fönmaradt, a hozzáírtak azonban — irodalomtörténeti szempontból becsebbek — elkallódtak.

A mint az alább következő összeállítás mutatja, Kovács Ferencz irodalmi munkásságának, ha annak idején közrebecsátja, lett volna jelentősége. De munkái irodalomtörténeti fontosságánál nagyobb az az érdeme, hogy a magyar írók egész sorának őse lett, a kiknek írói tehetsége kimutathatólag az ő írói hajlamában és buzgalmában gyökerizik. Nyolcz írónk ered a véréből: két gyermeke, Kovács Pál, a harminczas évektől kezdve hosszú ideig kedvelt novella- és színműírója a közönségnek, és Terézia, Literaty Jánosné; négy unokája, Ödön, Kovács Pál korán elhúnyt fia, a ki novellákat írt a Hölgyfutárba és francia regényeket fordított, továbbá Katalin leányának három fia, Beöthy Károly, a ki ifjú korában kezdett költői munkásságát csakhamar felszerelte a gazdasági szakíróéval, Beöthy László, az ötvenes évek kedvelt humoristája, Beöthy Zsigmond, a költő, beszély- és színműíró, publiczista; dédunokája, Beöthy Zsolt, és szépunokája, Beöthy László. A Rádayakon és Telekieken kívül nincs magyar család, a melyben az írói tehetség örökölt voltát ilyen világosan lehetne látni.

*

Kovács Pál irodalmi hagyatéka őt nagy negyedrért alakú kötetbe van foglalva. Belső címlapja nem mindegyiknek van, megjelölésükre tehát azt a címet kell használnunk, melyet a szerző utasítása szerint a könyvkötő nyomott a kötetek hátára. A kötetek nincsenek számozva s pontos időrendbe sem állíthatók, mert üresen maradt lapjaikra később újabb munkáit másolta, így egyik-másik igen messzeeső időkben keletkezett dolgozatait foglalja magában. Az a sorrend tehát, a melyben ismertetem az egyes köteteket, csak nagyjából tünteti fel az időrendet.

(1.) Erkölcsi oktatások.

A testes, belső címlapján szintén *Erkölcsi oktatások* címet viselő, lapszámokkal el nem látott, de ívjelző betűkkel fölszerelt kötet három művet tartalmaz; a háromféle papiros alapján nyilvánvaló, hogy a három munkát később, valószínűleg élete legvégén, 1818-ban, köttette Kovács össze. Az első és utolsó dolgozat címlapja, s a második dolgozat címlapján olvasható jegyzet ugyanis a kézvonások szerint egy időben készült, még pedig a harmadik dolgozat jegyzete szerint 1818-ban. A középső munka kézírata Kovács győri tartózkodásának idejéből való,

tehát a legrégebb köztük, a másik kettőt Pápán készítette; az első valószínűleg, a másik kettő kétségtelenül a XVIII. század nyolczvanas éveinek első feléből. A kötet tartalma a következő:

I.

Az öreg Becshalmi a' Gyermek
mek között.

Pápán K. F. In—r.¹

A munka (5¹/₂ egyenként 16 lapos füzet) Joach. Heinr. Campe *Sittenbüchlein für Kinder aus gesitteten Ständen* című 1777-ben megjelent ifjúsági elbeszélésének fordítása.² Czímlapjára a következő jegyzetet tette a szerző: »Ezen könyvetskéje ama nevezetes Nevelő Cämpének, nyomtatásban is megvagyon, fordíttatván boldogult Doctor Földy úr által; de mit árt ha kettő is a Fordítás?« Mivel Földi Ferencz fordítása először 1789-ben jelent meg, s a jegyzet mint megjelentre hivatkozik reá, azért azt gondoltam, hogy Kovács fordítása a kilenczvenes évek elején készült.³ A címlap azonban csak a bekötés alkalmával került a munka élére, s a munka kézírata Kovács kezének régibb vonásait mutatja, úgyhogy a kézirat jóval régibb a jegyzetnél, a XVIII. század nyolczadik évtizedéből, valószínűleg az elejéről való. Eredetileg más címet is adott Kovács fordításának, közelebb állót a német eredetihez: *Kis Gyermekek Kézi Könyvetskéje Cämpe után*, ez volt olvasható a fordítás első lapjának élén, de később, valószínűleg a bekötés alkalmával, majdnem az olvashatlanságig áthuzogatta.

II.

Erkölcsei Leczkék.

Győrben K. F. In—r.

A 4¹/₂, egyenként 16 lapos füzetből álló munka 67 leczkét foglal magában, s minden leczke egy-egy többé-kevésbé kitöltött lapnyi terjedelmű. A munkára vonatkozólag útbá igazít a címlapján olvasható jegyzet: »Ezen Könyvetske nyomtatásban is már ki jött Győrött; ezen Kéz Írás az akkor abban esett hibáktól megjobbított és megtisztított. *Erkölcsei Maximák* titulus alatt jött akkor ki; vagy *Emberséges ember egész tisztje*.« A jegyzet szerint tehát az itt olvasható kézírati szöveg későbbi, mint az 1775-ben megjelent nyomtatott szöveg.

¹ Indzellér.

² L. dolgozatomat *A német költészet hatása a magyarra a XVIII. században* (1913) 93. l.

³ Főntebb említett művem id. l.

III.

A' XIX. dik századbeli Fejér Népről
egy Jeles Álom.

Pápán K. F. In—r. 1780.

A munkát (9 teljes, 16 lapos ív és 1 levél) illetőleg szükséges tájékoztatást itt is megadja a későbbi jegyzet: »Ezen Álom József Császár uralkodása' alatt látott világosságot német nyelven; de a' benne letett Erkölcsi Igazságok még ma is hathatón erőben vagnak. 1818.« A 31 részből álló munka az eljövendő XIX. század asszonyainak dicsérete — azaz az író kora asszonyainak gúnyolása és ostorozása. Bár a munka pusztán fordítás, mégis egyik mondatának van irodalomtörténeti jelentősége. A könyv legvégén, az utolsó előtti lapon olvasható a következő mondat: »Igen sokszor tapasztaltam azt, a' mit mond Schakespear (így!): *Gyarlóság a' te neved óh Asszony!*« A fordítás 1780-ban készült, így Shakespearenek ez az említése egyike a legrégebbeknek irodalmunkban, közvetlenül Bessenyei német (1777), Szerdahelyi latin (1778), Ányos magyar nyelvű (1779) említése után következik. S a mi sokkal fontosabb: Kovács Ferencnek ebben a mondatában van az első magyar Shakespeare-idézet, *Hamlet* ismert lesújtó ítélete az asszonyokról. Az adat értékét nagyon csökkenti, hogy fordítás és hogy nyomtatásban nem 1780-ban, hanem csak most jelent meg, de azért érdemes számba venni.

(2.) Beszélgetések.

A következő kötetnek belső címlapja nincs, a kötet hátán lévő címke pedig annyira meg van rongálva, hogy a rajta lévő két sornyi összefoglaló címet csak ügygyel-bajjal lehetett kibetűzni. A lapszámolás helyét itt is az ívjelzés pótolja. Öt darabot foglal magában.

I.

A' fejedelemnek és a' Hazának Barátja
avagy

A' Jó Polgár.

Pápán 1786.

Kovács Ferencz In—r.

Ez az a mű (9 egyenként 16 íves füzet), mely Szinnyei idézett helye szerint 1779-ben megjelent. Jelígeje a francia M. Thomasnak ugyanabból a művéből van véve, melyet Orczy Lőrincz használt a *Beszéd a' szegény néphez* című verse forrásául (*Épître au peuple*) és így hangzik: »Le veritable Honneur est d'etre utile aux hommes.« Egy *Előjegyzés* (eredetileg: *Jelentés*): *A szaksz paraszt; egy jeles tör-*

lénet és egy *Bé* vezetés (*A Jó Földes Ur. Egy erkölcsi Példa.*) nyitja meg; tulajdonképeni tartalma hat *Beszélgetés*ből áll, s mindegyiket hosszabb-rövidebb *Jegyzések* követik. Ez a mű is, valamint a kötet összes dolgozatai, fordítás.

II.

Második Julius
avagy
Egy Beszélgetés
Julius, — ennek
Angyala — és
Szent Péter között
a Mennyországbán.

Dégen K. J. In—r.

Olvasó! ne ne vess.

A $3\frac{1}{2}$ íves beszélgetés fordítás németből, vagy talán inkább francziából. Tárnya az a veszedelem, melybe az egyházat a könnyű erkölcsű pápák sodorták, s a nyomában mindjobban fokozódó romlottság. Célzata nyilvánvalóan a katolikus egyház ellen fordul. A beszélgetés, mely tulajdonképen II. Giulio pápa és Szent Péter között pörög le — az Angyal csak az elején és végén avatkozik bele — megszakítás nélkül folyik.

III.

Ferrárius János Sándor Augustiniánus Barátnak — Fő Tisztelendő Wallenburch Adorján és Péter Püspökökhöz a Catholica Hit hasznáról és szükségéről írott ötödik levele.

A Dégen készített fordítás (terjedelme 11 lap) az 1667. máj. 1-éről keltezett levélnek csak bevezető szólamát adja s azt a beszélgetést, melyet Sóna és Ropheus folytatnak Az utolsóelőtti lapon közli magyar fordításban a hatodik levélnek első pár sorát.

IV.

Fontenelle Bernhárdnak, Bassaye Urhoz Rotterdamba küldött egy irásában találtatott levélnek Mása.

Ez a francziából fordított levél a kötés alkalmával megcsönkült; az előbbi dolgozat üresen maradt utolsó lapján kezdődik s az egész következő levelet betölti; a 3. lapon megszakad, de mint az órszó mutatja, volt folytatása, legalább egy levél.

V.

Napoleon néhai Francia Császár és Tyder
Regement Fő seborvos St. Helena szigetén.

1816.

Rövid beszélgetés Napoleon és a Szent Ilona szigetéről bucsuzó Tyder orvos között; az egész egy 4 lapos ív s még egy féllapnyi szöveg a kötet végén álló előzék-levél első lapján.

Ugyanennek hátsó lapján egy-két soros latin idézetek Vergiliusból, Ovidiusból, Phaedrusból, nyomban magyarrá fordítva, versben.¹ Közben egy négysoros vers, mely lehet eredeti:

A Halál az öreghez.

Halogatás nélkül kell engem követned,
Az utra minden nap készen szükség lenned;
Azért adta Isten hoszszú életedet,
Hogy szentül meg halni tanítson tégedet.

(3.)

A kötetnek hiányzó belső címlapját a könyv hátán lévő címzés sem pótolja, mert az egyszerűen a kötetet alkotó három műnek rövidített címét adja.

I.

A'

PULPITUS

Egygy mulatságos vitézi Költemény.

Irta Francia Versekbenn

BOILEAU DESPREAUX MIKLÓS UR

Most pedig az Author egygy Barátjának

Jegyzéseivel egygyütt Magyar versekbe foglalta

Kováts Ferencz Math.

1787 Pápán

A címlapot és az eposz *summáját* magában foglaló levélen kívül 5 $\frac{1}{2}$ egyenkint 16 lapból álló ívre terjedő füzet az eposz-fordításnak az 1789-ben megjelent szövegénél régebbi kézírata; nem az eredeti fogalmazás ugyan, de annak egy, a nyomtatottnál korábbi másolata. Ezt bizonyítja a kézirat keltével kített 1787-es évszám s a cím alatt álló

¹ Phaedrus senariusait is distichonban fordítja, mint a többi.

magyarázat, melyet Kovács később, de a kézvonásokból következtetve még a bekötés előtt,¹ hozzá alkalmazott a nyomtatott kiadás szövegéhez, oly módon, hogy az első másfél sort kihúзва föléje írta: »az 1767 dik esztendőbeli Dreszdai nyomtatás szerént« s a második sor után betoldotta: »s az Author egy barátjának némelly szükségesebb jegyzéseivel kiadta«. A címnap aljára a bekötés alkalmával megjegyezte a fordító: »Győrött, nyomtatásban is ki van adva, némelly hibákkal«, míg valamivel feljebb, a cím és a jegyzet között, megkísérelte új, jobb címet adni fordításának. Ez a cím, mely nyilván Csokor-nai *Dorottya*jának hatása alatt keletkezett, s így valószínűleg a XIX. század első évtizedéből való, következőképen hangzik :

A'

Pulpitus

Egy *furcsa* vitézi vereszet v. Játszi-vitézi ²

Boyleau után.

Kovács Ferencz azonban nemcsak fordítása címét igazította a kéziratban a nyomtatott kiadáséhoz, hanem az egész kéziratot szöveget kijavította, illetőleg hozzáalkalmazta a nyomtatáséhoz. A változtatások nincsenek nagy számmal; eleinte még sűrűbben igazítgatott, laponként 2—3 sort, később még annyit sem, s a IV. énektől kezdve a legtöbb lapon nincs javítás, azaz az eposz fele aránylag kevés módosítással került bele a sajtóprésbe. A változtatások egyébként sem voltak jelentékenyek, mind stilisztikai természetűek, jobbára szórendiek.³ A módo-

¹ Ezt még bizonyosabbá teszi, hogy a később tett toldások szélét lementette a könyvkötő kése.

² Ez a második műfaji megjelölés későbbi pótlás.

³ Például idézek változtatásai közül kettőt, a legnagyobbakat. A II. ének 187—190-ik sorai eredetileg így hangzottak :

Már holnap az hajnal piros hasadtábann,
Egy Pulpitust emel a Szent Kápolnában,
Egygy zenebonás nép keze készít mellyet,
A Menny 's a' Végzések rendelési mellett.

Az inversiót kissé tompítva, a végleges szöveg így hangzik :

A' Menny 's a' Végzések rendelési mellett
Egy Pulpitust készít, holnapra a' mellyet
Egygy zenebonás nép a' Szent Kápolnába
Féleml a' hajnal piros hasadtába.

Itt pusztán a szavakat és sorokat állítja más rendbe, míg az I. ének 175—176-ik soraiban a szavakon is változtat. Az első fogalmazás szerint :

'S mutatja pontosan a' veszedelmeket,
Egésége ebből válhat a' mellyeket . . .

A végleges szöveg pedig :

'S a sok veszedelmet jól adja észére
Kiket ebből várhat az egészségére.

sítások közül mindössze kettő olyan, a mely nem a nyomtatott szövegen alapul s ezek nyilván 1789 utánról valók. Mindkettőért kár, mert jobb változatot adnak, mint az eredeti. Az egyik a IV-ik ének 325—326-ik sora, mely a kéziratban eredetileg így hangzott (s a nyomtatásban is így olvasható):

A' mi engem illet, kezemben egygykorán
Forog mind Biblia, mind pedig Alkorán . . .

A későbbi javított szöveg:

A' mi engem illet, *barátim egyaránt*
Forgalok kezemben Bibliát, Alkoránt.

A másik az V. ének 187-ik sorát:

Az irigy buzgóság ha forralja őket . . .

így javította:

Az irigység dühe ha forralja őket.

Ezenkívül Kovács az eredeti szövegezés több jegyzetét a kiadásban elhagyta.

II.

BRUTUS

Szomoru Játék, öt Szakaszokban

Versekben

1788. Pápan K. F. In—r.

Hat füzet, az első 6, az utolsó 12, a többi 16 lapos. Voltaire tragédiájának műfordítása. Érdekes a fordítás bevezetése; első felében verstani, második felében dráma-terminológiai kérdésekkel foglalkozik s jellemző adalék a kor forrongó nézeteihez. A drámai terminusok fejtegetésében s elnevezéseinek megokolásában kitűnik Kovács elméjének logikai éle. A bevezetés később került a dráma elé, mert benne magyar színészeinkre hivatkozik, színészetünk pedig 1790 előtt nem volt. Egész terjedelmében így szól:

Az olvasóhoz

A verseknek micsoda nemei illenének inkább a' Magyar Szomoru Játékokhoz, még az sem Iróink, sem Játékosaink által meg határozva nincsen. Az én füleimnek úgy tetszik, hogy azoknak természetjekhez, és ahoz a' nehéz saruhoz, alkalmasint illenének a' nyelvünkön igen

esméretes Tizenkét szótagokból álló, és egyforma végezetű versek; akár két, akár négy soruak légyenek azok; de oly megszaggatással, hogy az első szakasztat öt — a' másik pedig hét szótagokból álljon. P. o. ez jelenvaló Játékban 1. Szakasz. 2. Változásban:

Aronsz! mikor mi
 ő nékie alájja
 Adók magunkat;
 az esküvés formája
 Bennünket akkor
 az engedelmességre
 Köteleze csak;
 's nem a rabinségre. 's a' t.

És ugyan ilyen szaggatású versekben van az az egész Játék próbául fordítva. Törvényt senkinek nem szabad; próbálni szabad.

Ezen kívül, mivel minden *Actus* végével, a' játék mintegy megszakad; én azt *Szakasz*nak; a *Scená*t pedig *Változás*nak fordítottam: minthogy minden *scéna*, vagy a fenn forgó személyekre, vagy gyakran a Játékpiaçz formájára nézve is, változást szokott szenvedni. És amabban a' *Felvonás*, ebben pedig a' *Jelenés*, *Kijövetel*, *kimenetel* 's a' t. nem láttatnak a' dolognak helyesen meg felelni; gyakran a' *scená*kban is lévén kárpit felvonások és lebocsatások; minden *scéná*ban pedig nem lévén ujj személy *Jelenés* vagy *kijövetel*, hanem némelyeknek eltávozások', másoknak ott maradások, vagy amazok helyett ujjaknak előállítások által, csak változás.

III.

A következő munkának (lapszámozás és ivjelzés nélkül; 131 lap) két címlapja van. Az első így szól:

ARASPES

és

PÁNTHEA.

Irta

Wieland Ur

Magyarra fordította

Kováts Ferencz Mathemat.

1786. Pápán 28 Január

A második bővebb, de kevésbé díszesen kiállított:

Araspes és Panthea
Egygy Erköltsi Történet

A' Történetnek Személyei

Pánthea
Araspes
Czirus
Mandane
Arazambes

Pápán K. F. In—r.

A munka, a mint Kovács az első címlapon jelzi is, fordítás; eredetije Wielandnak öt szakaszra oszló, párbeszédese alakba foglalt elbeszélése, az *Araspes und Panthea*.

(4.) Szomorú Játékok versekben.

Ez a többenél vékonyabb kötet két darabot foglal magában, azok közül is a második csak pár lapnyi terjedelmű s épen nem tragédia, a mint a cím jelzi.

I.

GRAY JOHANNA

avvagy

A' Vallásnak Győzödelme a' Szereteten
szomorú Játék

Pápán K. F. In—r. 1788.

A dolgozat, Wieland *Lady Johanna Gray* című tragédiájának verses fordítása, 114 számozott lapra terjed, s ezt megelőzi még három írott levél; a közvetlenül a szöveg előtt álló, tehát 3. levelet, mely a fordítás versmértékéről ad felvilágosítást s a személyek jegyzékét közli, nem sokkal később csatolta a fordító a kéziratához, míg az első két levelet (cím, jelige, foglalát) csak a kötésnél csatolta hozzá.

II.

POLIKSZÉNA

Egy magános szomorú Mese-Játék.

1787. Pápán K. F. In—r.

A füzet mindössze hat levél, ebből is kettő üres, egyet a cím és a *Bé vezetés* tölt meg, úgyhogy a »magános szomorú Játék« csak

nat lapra terjed. Természetesen nem tragédia, hanem magánjelenet, de tragikusan végződik: Polyxena megöli magát. A *Bé vezetés* utolsó mondata szerint Kovács Ferencz eredeti műve, ő foglalta az anyagot, Philostratus elbeszélése nyomán, drámai alakba. Nincs okunk a szerény és mindig őszinte, idegen tollakkal soha sem ékeskedő Kovácsról feltételezni, hogy ez alkalommal nem mondott igazat, legfeljebb az lehet, hogy maga a bevezetés is fordítás, bár ebben az esetben Kovács valószínűleg említette volna fordított voltát.

Mint feltehetően eredeti munkát közlöm a kis drámát egész terjedelmében; közlését még inkább megokolta teszi, hogy ezt a tárgyat Ányos Pál is feldolgozta *A' titkos Polixena* című versében.

Bé vezetés.

Polikszéna volt Priamus Királynak Hekubától való leánya. Dáresz Frigiusz az ő hazája' Fia, azt írja, hogy olly szépséggel birt légyen, hogy még maga Akhilles is belé szeretett. Egy a' Trójaiak és Görögök közt való fegyver szűnés alatt, Akhilles ötet feleségül meg kérte magának az Attyától; azt igérvén hogy azért ki fogja dolgozni a' Görögökkel való békességet. Mind az Atya, mind a' Leány rá állottak ezen feltételre; Priamus ugyan a' Közhaszonnak, Pólikszéna pedig a' szerelemnek javallásából. Az összekelésnek ceremóniája ment végbe a' Timbréus Apolló templomában. De Páris a' Pólikszéna testvér bátyja magát alattomban az Apolló Képes oszlopai között elrejtvé, Akhillest egy nyil lövéssel az óltárnál Polikszéna mellett megölte. A Görögök ezt meg tudván, testét kiváltották, és a' Sziyeum tengerre bényuló Hegyfokon, eltemették. Vigasztalhatatlan volt Polikszéna szerelemességének megölettetésén és elvesztén; de még jobban felgyújtotta ötet az Attyának ezen meghatározása, hogy Héléna helyett ötet adná Menelausnak által A szerelem és kétségbeeséstől kényszerítettén tehát, éjjszaka elszökött Trójából, Akhilles sírját felkereste, 's magát azon, minekutánna azt feltalálta volna, feláldozta. Melly történetben én sem Virgiliust, sem Higinust, nem követtem,¹ hanem a Filostratus előbeszélését, mivel ez a' Játékszinre alkalmatossabb vala.

Polikszéna.

A' Játék-piacz mutat egy vadon kiellen tért, a' Sziyeum tengerére bé nyuló hegynek partján. A' hátulsó része ábrázolja az alatta fél tsendességben fekvő tengert, egy oldalról az Akhilles temető helyét Sirját, az azon álló hammu korsóval, ugy mind azáltal, hogy az a' kösziklának másik oldaláról nem látszik — Éjjszaka és hóló világ vagon — Eleinte a' Játék-piacz üres; a' szomszéd tengernek tsendes zugá-

¹ Vergiliust nem is követhette, mert az épen csak érinti, nevének említése nélkül, Polyxena halálát. (III. ének, 321. s k. sorok.) Inkább Ovidiust említhette volna Kovács, mert az a *Metamorphoses* XIII: 447—504. soraiban részletesen elmondja szomorú végét.

sán kívül semmi sem hallik; a' musika igen pompás — Polikszéna bé jönn azon oldalról, mellyről a' Sir nem látszik; öve mellett vagyon egygy handzsár; erejében tellyességgel elfogyottnak látszik; nagy nehezen teszen egygy néhány lépést; 's meg áll.

Ah bóldogtalan! — Elfáradott lábaid,
'S a' kősziklák közt meg törődött száraid,
Tovább, ah! tovább, e' rád nyomult terheket
Már nem birhatják — A' helyett a' rejteket,
5. Hol nyugodalmát 's békességét lelhessem
Kinos éltemnek, tsak híjában kereselem,
Sirod' Akhilles! Iliumból szaladék,
Ti előttetek, óh kegyetlen maradék!
Tsak hasztalan ki! — Ah nintsen! nem találok! —

(El erőtelenedvén egy kőszálra le ül; mély gondolkodásba merül; s egyszerre hirtelen szónak ered)

10. Melly méjj tsendesség! melly pompás 's tsendes álom
Nyugszik ez éjjfél-korban körül mellettem!
Érzékenységim! ujjonnan körülöttem,
Minden erembe kik félelmet öntetek
Honnan jöhetek? — Talám a' ti Lelketek
15. Óh nagy Vitézek! a' kik itt el hullátok
Lengedeztek rám? Tám ti fujdogáljátok
Fej-fedelemet? — Mitsoda? Avagy talán — — —
Oh nagy Istenek! ha igaz ez a' talám,
A melly szívemnek mind untalan ezt sirja:
20. Hogy itten légyen az Akhillesnek sirja!
Szerelmes hamvam fel hol lellek?
Melly vidék? Melly berek nyelt el?
Hogy hiv szerelmem gyöngyekkel
A mint esküdtem öntözzelek.¹
25. Ha itt oh nemes Lélek!
Bolygasz e' partokon;
Vezess olly nyomokonn,
Hogy sirjához míg élek
Juthassak azokonn
30. Szerelmes hamvam fel hol lellek
Melly berkek, melly barlangokon?

(Látszik mintha szemével keresné a' sirt, de reá nem akad mivel azt el fedezi azon kőszál, a' mellyen ül: a' musika szerszámok nagy szív fájdalmat, és keserves bánatnak érzését fejeznek ki)

- Ah Polikszéna; hasztalan fáradozol;
El hagyattattál, híjában sohajtozol! — —
El hagyattattál! Ugy vagyon! Az Istenek,
35. A Menny és a Föld, a' Természet, 's mindenek

¹ Ez a két sor csak nehezen nyerte végleges alakját. Eleinte így hangzott:

Hiv szerelmem könyveivel
Hogy, mint esküdtem, öntözzelek . . .

a második fogalmazás szerint:

Hogy ha szerelmem könyvcivel
Mint megesküdtem, öntözzelek.

Csak ezután állapodott meg a fentebb olvasható szövegezésben.

- Restek bus szived' várt vigasztalására ;
 A kik szerelmed' kérelme' hallására
 Bé dugták fülök' ! Kegyetlenbbecké lettek,
 Mint ama dühös, kinek kezétől vettek
40. Végső sebeket, hív Pólikszénád mellett,
 Vitéz tagjaid — De ah ! mind ezek felett
 Oh halhatatlan Apolló ! hogy lehete
 Hogy mind ez végbe templomodbann mehete ?
 'S ki vólt a' gyilkos ? Te, ki azon egy méhből
45. Származtál véllem ! Te, ki azon egy téjből
 Éltettél véllem ! Te, azon egy anyának
 Gyermeke, a' kit tarték Atyámfiának !

(utálatot mutató ábrázattal fel áll)

- Boritsátok el az örök setétségnek
 Méjj homályába ezt az emberiségnek
50. Rut motskát, óh Ti Olimpus fejedelmi !
 Hogy ne lássanak fényt mivének fertelmi.

(keserősége méjj halgatásra hozza)

- Kedves Szerelmem ! Ha még mulatsz mezején
 Eliziumnak ;¹ ha árnyékos erdején
 Töltöd még időd' ama' vig bölcsőségnek,
 55. Hol a' vitézi csoportos társaságnak
 Ülsz közepette ; ha a' Léthe vizén tul
 Ez árnyék világ az elmédben megfordul,
 'S elődbe tűnik képe kit tartál hívnek,
 Engedj ! engedj meg ! azon ártatlan szívnek,
60. Melly még akkor is éretted buzgón vere,
 A gyilkosságnak midőn tested hevere
 Vér óltaránál — Engedd meg a' hugának
 Átkozott tettét e' meg dühödt Bátyának !
 Ugy is marczongják eddig (bizony nem késnek)
65. Szívét nyivei a' kétségben esésnek ;
 Az Erebusnak füstölgő üszögei,
 Mellyekkel teltek a' Fúriák kezei,
 Tudom villognak már eddig feje felett ;
 Viperáinak mardosási e' mellett
70. A pokol tüzét okádozzák szívébe.
 Igaz ! Oh' Igaz ! tudom minden tettébe
 A nagy Akhilles ! — —

kevés (egyhalgatás után)

- Az ő Szerelme pedig
 A' Polikszéna bádjadtan törekedik
 'S bujdokl (így !) utánna tsak nem fél elevenen
75. Eltét meg unva, e' pusztá kietlenen ! — —
 De nem már tovább ! Sietek Lelkem fele,
 Sietek hozzád Eliziumba bele.

¹ Az 52. sor második fele s az 53. első fele eredetileg így szólt :

Elizium mezején
 Hogy ha még mulatsz ;

Óh bődög árnyékok fogjátok lelkemet,
 'S vig hajlékitokba engem vigyetek.
 80. Látom már a' parton váró hiv férjemet
 És hogy a' Léthéből pohárt töltetek.
 Mégyek! Mégyek! bődög árnyékok engemet,
 Az Eliziumba ah! vezessetek.

(a Tengerre néz)

Hatalmas Oczéán! Imé e' kőszikláról
 85. Vészs kebeledbe! Akhillesem hamváról,
 Kegyes Nímfái e' széles tengereknek!
 Társaságában valamit szentségteknek
 Tám hallok. Vagy tám közötte karotoknak
 Nyugszik; mert fija Istenaszszonyoknak — —

*(siet a' tenger felé; 's mentében szemébe akad az Akhilles sirja;
 és nagyon meg illetődve ott marad)*

90. Erős Istenek! De im! vallyon mit látok? — —
 Képzelődésim! Tám tsak jádzottatjátok
 Kinos szívemet? — Nem, nem! Ki után sira
 Szívem, Ah! itt van, az Akhillesem sirja

*(a' kinok leg nagyobb mértékével rohan a' sirra; el ájul és
 arra reá rogyik; egy kevés idő múlva magához tér, fél részent
 fel emelkedik)*

Hol vagyok? Itten? — Még itten? — megfosztatva
 95. Minden reménytől; prédául ki adatva
 Minden kinoknak; kinos nyomorult Lélek
 Nagy terhe alatt Létemnek nyögdeéselek!
 Kegyetlen Párnán! mért ki nem végezétek
 Éltem? 'S még most is meg — mért — kegyelmezték?

(egésszen fel kel)

100. De ám tudom már. Még egyszer utóljára
 Hogy rá borulván hamvad koporsójára
 Azt szerlemennek könyvivel meg hinthessem;
 És hogy még egyszer tsókjaimmal illethessem
 Sirod Akhilles! — —

*(Koporsóját meg öleli, és a' sirra sirva le rogyik; kevés hal-
 gatás után fejét fel emeli)*

105. Hol vagytok most ti óh kegyetlen fajzatok!
 Egy gonoszságnak a' kik hogy áldoztatok,
 Egy híres szajha kedvének jutalmául
 Az egész Görög Ország tsufja tárgyául
 Menclausnak engem harátsoltatok¹
 110. Kézére — Vérem gyulasztó gondolatok! —

¹ Eredetileg: *harátsoltok*.

A' Görögöknek haragját hogy általom
Engesztelnétek? Hol vagyok? Melly hatalom —
Jertek! bár jertek! — léssen az — áljon elől! —
Melly ki ragadjon e menedék helyl mellől? — —

(a' sirra fordulván)

115. Nem! nem! Szerelmem! Kinek ez az egyetlen
Egy hamvad maradt róllad rám a' kegyetlen
Gyilkosok miatt, mellyet most hiv mejjemhez
Ölelek; nem fér, nem férhet szívemhez,
Valaha hozzád hogy hitetlen lehessen!
120. E' nagy, ez az egy, gondolat, hogy mehessen
Utánad Lelkem, tölti bé a Szívemet
Most is, 's el nem vonsz ettől senki engemet.
Az óltár meg találtatott
Mellyen véres áldozatot
125. Kedves árnyék néked tészek
Oh Isteni gyönyörűség!
Repülök rád, hiv a hűség;
Imé mindjárt benned lészek!
Az óltár meg találtatott,
130. Mellyen véres áldozatot
Kedves árnyék néked tészek!

(Handzsárját mejjébe üti, és a sirra lerogyik)

Vége...

Közli: CSÁSZÁR ELEMÉR.

JEGYZETEK PETROVAY MIKLÓS ÉNEKESKÖNYVÉHEZ.

Petrovay Miklós máramarosmegyei táblai bírónak 1670—72-ben összeírt s a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában őrzött kéziratos *Emlékkönyvének* tartalmát 1—34 pontban behatóan ismertette Ferenczi Zoltán az IK. XXVI. (1916.) évfolyamának 201—219. lapjain. Ismeretében sok darabnál utal a rájuk vonatkozó irodalomra, sőt az eddig ismert változatokra is. Legyen szabad ez Énekeskönyv négy darabjához, a Ferenczi Z. módszerét követve, nekem is utaló, tájékoztató jegyzeteket csatolni.

1. A 4. számú darab (*De inundatione fidei Papistae ad notam* címmel) első és utolsó versszakát egybevetések céljából közli Ferenczi Z. Az első versszak (kezdő sora: Illik emlékeznünk az hűtnek dolgarul) versmértéke (1—2. sora 12—12, a 3—4. sora 13—13 szótagos!) elüt az utolsó versszakétól, amelynek sorai 10—10 szótagúak. Az utolsó versszak nem egyéb, mint Palatitz György *Wram benned még az en remenfegem* kezdetű, 17 versszakból álló, »Az Abigael énekének melodia«-jára 1570-ben írott s először a debreczeni 1579-iki (Szegedy Gergely-féle) *Énekeskönyvben*, majd Bornemisza Péter 1582-iki *Énekeskönyvében*, továbbá a bártfai 1593-ikiben (310—12. lap), a lócsei 1642-ikiben (383. lap) megjelent ének utolsó versszaka. Mivel e